

MAQSUD SHAYXZODA DRAMATURGIYASIDA MILLIY TARIX VA BADIY TAFAKKUR

Odilov Shohruxbek Oxunjon o'g'li

Toshkent Davlat Transport universiteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Maqsud Shayxzoda dramaturgiyasida milliy tarix va badiiy tafakkur masalalari tahlil qilinadi. Adibning tarixiy dramalari orqali o'zbek xalqining milliy o'zligi, tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlarini yoritilganligi ilmiy asosda ko'rsatib beriladi. Xususan, "Jaloliddin Manguberdi" va "Mirzo Ulug'bek" dramalarida tarixiy shaxslarning badiiy talqini, dramatik konflikt va psixologik tasvir vositalari orqali milliy-estetik tafakkur shakllanishi tadqiq etiladi. Shayxzoda dramaturgiyasining o'zbek adabiyotidagi o'rni va tarixiy drama janrining rivojiga qo'shgan hissasi ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Maqsud Shayxzoda, dramaturgiya, tarixiy drama, milliy tafakkur, badiiy interpretatsiya, dramatik konflikt, psixologizm.*

Abstract. *This article analyzes the issues of national history and artistic thinking in the dramaturgy of Maqsud Shaykhzoda. It scientifically examines how the writer reflected national identity, historical memory, and spiritual values through his historical dramas. In particular, the study explores the artistic interpretation of historical figures, dramatic conflict, and psychological depiction in the plays "Jaloliddin Manguberdi" and "Mirzo Ulugbek." The article also highlights Shaykhzoda's contribution to Uzbek literature and to the development of the historical drama genre.*

Keywords: *Maqsud Shaykhzoda, dramaturgy, historical drama, national thinking, artistic interpretation, dramatic conflict, psychologism.*

Аннотация. *В данной статье анализируются вопросы национальной истории и художественного мышления в драматургии Махсуд Шайхзода. Научно освещается отражение национального самосознания, исторической памяти и духовных ценностей узбекского народа через исторические драмы писателя. Особое внимание уделяется художественной интерпретации исторических личностей, драматическому конфликту и психологическому изображению в произведениях «Джалолитдин Мангуберды» и «Мирзо Улугбек». Также раскрывается вклад Шайхзода в развитие узбекской литературы и жанра исторической драмы.*

Ключевые слова: *Махсуд Шайхзода, драматургия, историческая драма, национальное мышление, художественная интерпретация, драматический конфликт, психологизм.*

Asosiy qism

Maqsud Shayxzoda (1908–1967) XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalardan biri bo'lib, dramaturgiya, she'riyat, tarjimonlik va adabiyotshunoslik sohalarida samarali faoliyat olib borgan ijodkordir. U 1908-yilda Ozarbayjonning Ganja shahrida tavallud topgan. Dastlabki ta'limni ozarbayjon va rus maktablarida olgan Shayxzoda Sharq va

G'arb adabiyoti bilan erta tanishgan. Bu esa uning dunyoqarashi va badiiy tafakkurining shakllanishida muhim omil bo'lgan. Keyinchalik u O'zbekistonga kelib, butun ijodiy faoliyatini o'zbek adabiyotining rivojiga bag'ishladi. Shayxzoda qisqa vaqt ichida o'zbek tilini mukammal o'rganib, milliy adabiyotning eng faol va iste'dodli vakillaridan biriga aylandi.

Adibning ijodiy faoliyati dastlab she'riyat bilan boshlangan bo'lsa-da, keyinchalik dramaturgiya uning asosiy ijodiy yo'nalishiga aylandi. Ayniqsa, 1940–1960-yillar oralg'idagi ijodi o'zbek dramaturgiyasi taraqqiyotida muhim bosqich hisoblanadi. Shayxzoda tarixiy drama janriga yangicha badiiy yondashuv olib kirib, tarixiy voqealarni oddiy bayon qilish bilan cheklanmagan, balki ular orqali xalqning ichki ruhiyati, milliy tafakkuri va ma'naviy kurashini ochib bergan. Shu jihatdan uning dramaturgiyasi o'zbek adabiyotida milliy-estetik tafakkurning shakllanishida alohida ahamiyat kasb etadi.

Adibning Jaloliddin Manguberdi dramasi tarixiy drama janrining eng yirik namunalaridan biri sanaladi. Asarda Jaloliddin obrazi oddiy tarixiy qahramon sifatida emas, balki millat ozodligi uchun kurashuvchi, xalqning ruhiy kuchini o'zida mujassamlashtirgan timsol sifatida gavdalantiriladi. Shayxzoda ushbu drama orqali mo'g'ullar bosqini davridagi tarixiy fojeani tasvirlar ekan, xalqning ma'naviy sinmasligi va erkka bo'lgan intilishini badiiy talqin qiladi. Asardagi dramatik konflikt nafaqat tashqi kurash, balki qahramonning ichki ruhiy kechinmalarida ham namoyon bo'ladi. Bu esa Shayxzoda dramaturgiyasining psixologik chuqurligini ko'rsatadi. Dramada milliy tafakkur masalasi markaziy o'rin egallaydi. Jaloliddinning vatan, xalq va erkinlik haqidagi qarashlari orqali muallif milliy ong va tarixiy xotira tushunchalarini ilgari suradi. Shayxzoda tarixiy obrazni zamonaviy ma'naviy muammolar bilan bog'lash orqali tarix va bugun o'rtasida badiiy ko'prik yaratadi. Shu sababli drama nafaqat tarixiy asar, balki milliy o'zlikni anglashga xizmat qiluvchi badiiy-falsafiy manba sifatida ham ahamiyatlidir.

Mirzo Ulug'bek dramasida esa ilm-fan, ma'rifat va hokimiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar yoritiladi. Shayxzoda Mirzo Ulug'bek obrazini chuqur psixologik va falsafiy asosda yaratadi. Asarda Ulug'bek ilm va haqiqat yo'lida kurashuvchi ma'rifatparvar shaxs sifatida tasvirlanadi. Biroq uning ilmiy qarashlari va ma'rifatparvarligi siyosiy manfaatlar bilan to'qnash keladi. Shu orqali muallif ilm va jaholat, ma'rifat va hokimiyat o'rtasidagi tarixiy ziddiyatlarni dramatik shaklda ifodalaydi.

Shayxzoda dramaturgiyasining asosiy xususiyatlaridan biri tarixiylik va zamonaviylik uyg'unligidir. U tarixiy voqealarni o'tmishda qolib ketgan hodisa sifatida emas, balki zamonaviy inson tafakkuri va ma'naviy hayoti bilan bog'liq holda tasvirlaydi. Shu jihatdan uning asarlarida tarixiy obrazlar milliy ruhiyat va ma'naviy qarshilik timsoliga aylanadi. Adib dialoglar, ichki monolog va dramatik vaziyatlar orqali qahramonlarning ruhiy olamini chuqur ochib beradi.

Maqsud Shayxzoda dramaturgiyasi o'zbek sahna san'ati rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Uning pyesalarida dramatik kompozitsiyaning mukammalligi, konfliktlarning tabiiyligi va tilning badiiy qudrati sahna asarlarining estetik darajasini oshirgan. Ayniqsa,

tarixiy shaxslarning ichki psixologik dunyosini ochish usuli keyingi dramaturglar ijodiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Shayxzoda nafaqat dramaturg va shoir, balki adabiyotshunos sifatida ham milliy adabiyot taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan. U adabiy asarlarni tahlil qilishda tarixiylik, ijtimoiy muhit va muallif pozitsiyasining uyg'unligiga katta e'tibor bergan. Uning ilmiy qarashlari o'zbek adabiyotshunosligida milliy-estetik tafakkur konsepsiyasining rivojlanishiga xizmat qilgan. Shu sababli Shayxzoda ijodi bugungi kunda ham o'zbek dramaturgiyasi va adabiyotshunosligi uchun muhim ilmiy hamda estetik manba bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Maqsud Shayxzoda dramaturgiyasi o'zbek adabiyotida tarixiy drama janrining taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Adib tarixiy voqealarni badiiy talqin qilish orqali milliy tafakkur, ma'naviy qarshilik va tarixiy xotira masalalarini chuqur yoritgan. "Jaloliddin Manguberdi" va "Mirzo Ulug'bek" dramalari orqali Shayxzoda tarixiy shaxslarni milliy ruh va estetik ideal timsoli sifatida gavdalantirgan. Uning dramaturgiyasi dramatik konflikt, psixologik tasvir va falsafiy mushohadalarning uyg'unligi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan Shayxzoda ijodi o'zbek dramaturgiyasi va adabiyotshunosligining rivojlanishida muhim ilmiy-badiiy meros hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jaloliddin Manguberdi — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1958.
2. Mirzo Ulug'bek — Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 1961.
3. Asarlar — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1978.
4. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2004.
5. O'zbek dramaturgiyasi taraqqiyoti masalalari — Toshkent: Fan, 1980.
6. Maqsud Shayxzoda zamondoshlari xotirasida — Toshkent, 1983